

Dr.ŞƏRQİYYƏ MƏMMƏDOVA
maarifci_qadinlar@mail.ru
Cavid prospekti, 115

XX YÜZİLİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN POEZİYASINDA ÜSLUBLARIN ÇARPAZLAŞMASI ƏNƏNƏ VƏ NOVATORLUQ FONDUNDA

Xülasə

XX yüzilin başlanğıcında Azərbaycan poeziyasında üslubların çarpazlaşması forma və janr kontekstində daha çox diqqəti çəkməkdədir. Bu dövəmdə xalq şeiri şəkillərindən və klassik poeziya ənənələrindən bəhrələnilməklə yazılmış bədii örnəklər diqqəti çəkir. Poeziyada folklor və divan ədəbiyyatı ənənələrinə üz tutulmasının, ondan yaradıcı tərzdə bəhrələnmənin təməlinə janr məsələləri mühüm rol oynayır.

XX yüzilin başlanğıcında bənzərsiz formalarda poetik örnəklərin yaranması yeni ədəbi janrlara ardıcıl şəkildə müraciət olunmasında, janr axtarışlarında özünü qabarıq şəkildə göstərir. Mirzə Ələkbər Sabir, Abbas Səhhət, Məhəmməd Hədi, Hüseyn Cavid, Əhməd Cavad, Abdulla Şaiq kimi görkəmli şairlərin bədii irsi fonunda problemin araşdırılması folklor qaynaqları və divan ədəbiyyatı ənənələri ilə bağlı bir sıra önəmli məqamların aşkarlanmasına imkan verir. Poeziyada divan ədəbiyyatı örnəkləri ilə yanaşı, şərq, türkü, nəğmə, qoşma, təcnis, gəraylı, bayatı kimi xalq şeiri türələrində qələmə alınan əsərlərə təsadüf edilməsi, hər şeydən öncə, forma axtarışlarının və üslub çarpazlaşmasının təzahürü kimi mənalanır.

Açar sözlər: XX əsr Azərbaycan poeziyası, xalq şeiri, divan poeziyası, ənənə, novatorluq, müasirlik

Доктор Шаргия Мамедова

ПЕРЕКРЕЧЕНИЕ СТИЛЕЙ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ПОЭЗИИ НАЧАЛА XX ВЕКА НА ФОНЕ ТРАДИЦИЙ И НОВАТОРСТВА

Резюме

В начале XX века кроссовер стилей в азербайджанской поэзии привлекает все больше внимания в контексте формы и жанра. В этот период обращают на себя внимание художественные образцы, написанные с использованием образов народной поэзии и традиций классической поэзии. Жанровые вопросы

играют важную роль в основе обращения к традициям фольклора и диванной литературы в поэзии и их творческому использованию.

С начала 20 в. появление поэтических образцов в уникальных формах заметно проявляется в последовательном обращении к новым литературным жанрам и жанровых поисках. Рассмотрение проблемы на фоне творческого наследия таких выдающихся поэтов, как Мирза Алекпер Сабир, Аббас Саххат, Мухаммад Хади, Гусейн Джавид, Ахмад Джавад, Абдулла Шаик позволяет выявить ряд важных моментов, связанных с фольклорными истоками и традициями диванной литературы. В поэзии, наряду с образцами диванной литературы, появление произведений, написанных в таких жанрах народной поэзии, как восточная, турецкая, песня, куплет, тайнис, гарайлы, баяты, является, прежде всего, проявлением поиска формы, и пересечение стилей.

Ключевые слова: азербайджанская поэзия XX века, народная поэзия, диванная поэзия, традиция, новаторство, современность.

Dr. Sharghiya Mammadova

THE CROSSING OF STYLES IN AZERBAIJAN POETRY IN THE EARLY 20TH CENTURY AGAINST THE BACKGROUND OF TRADITION AND INNOVATION

Summary

At the beginning of the 20th century, the crossover of styles in Azerbaijani poetry draws more attention in the context of form and genre. In this period, artistic examples written using folk poetry images and classical poetry traditions attract attention. Genre issues play an important role in the basis of turning to the traditions of folklore and divan literature in poetry and using them in a creative way.

Since the beginning of the 20th century, the emergence of poetic examples in unique forms shows itself prominently in the consistent appeal to new literary genres and genre searches. Examining the problem against the background of the artistic heritage of prominent poets such as Mirza Alakbar Sabir, Abbas Sahhat, Muhammad Hadi, Huseyn Javid, Ahmad Javad, Abdulla Shaiq allows us to reveal a number of important points related to folklore sources and divan literature traditions. In poetry, along with examples of divan literature, the occurrence of works written in the genres of folk poetry such as oriental, Turkish, song, couplet, tajnis, garayli, bayati, is, first of all, a manifestation of the search for form and the crossing of styles.

Keywords: 20th century Azerbaijani poetry, folk poetry, divan poetry, tradition, innovation, modernity

Giriş

XX yüzilin əvvəllərində Azərbaycan şeirində maarifçi-realist, tənqidi-realist, və romantik təmayüllü ədəbi ənənə və novatorluq problemi həmçinin janr axtarışları ilə müşayiət olunduğundan problemin bu müstəvidə araşdırılmasını zəruriləşdirir.

Azərbaycan poeziyasında ötən əsrin əvvəllərində şifahi xalq şeirinin bayatı, gəraylı, qoşma, türki, nəğmə, şərqi, habelə üçlük, dördlük, beşlik kimi şəkilləri kifayət qədər yaygın olmuşdur. Şübhəsiz ki, xalq şeiri şəkillərinin milli poeziyada işlənilməsi yeni deyildir, ciddi ənənəyə söykənməkdədir. Xüsusilə, Azərbaycan aşıqlarının yaradıcılığında bunun zəngin nümunələri mövcuddur. Lakin ədəbiyyat tarixinin digər mərhələləri ilə müqayisədə XX yüzilin əvvəllərində xalq şeirinə dönüş ötürü, keçici deyil, ardıcıl və sistemli səciyyə daşımışdır. Məhz bu dövrdə xalq şeiri şəkillərində yaranan poeziya nümunələri bəhs olunan istiqamətin bütövlükdə ədəbiyyatın təməlində oturmağını təmin etmiş, ədəbi dilin saflaşmasında və milliləşməsində müstəsna rol oynamışdır.

XX yüzilin əvvəllərində Azərbaycan poeziyasında maarifçi-realist, tənqidi-realist və romantik təmayüllü şairlərin klassik lirikadan bəhrələnərək istifadə etdikləri şeir şəkilləri sırasında qəzəl, qəsidə, qitə, rübai, mərsiyə, fəxriyyə, təxmis, təzmin və digər janrlar üstünlük təşkil etməkdədir. Lakin bir məsələyə diqqət yetirilməlidir ki, hansı ədəbi məktəbə mənsub olmalarına baxmayaraq ayrı-ayrı sənətkarların, qələm sahiblərinin əksər hallarda divan şeiri janrlarına yaradıcı şəkildə yanaşdığı duyulur.

XX yüzil Azərbaycan poeziyasının janr-forma axtarışları bağlamında dəyərləndirilməsi digər zəruri məqamların üzə çıxarılması baxımından da əhəmiyyət doğurur. İstər xalq şeiri şəkillərinə, istər divan ədəbiyyatının janrlarına, istərsə də yeni poetik formalara müraciət yalnız ənənə və novatorluq problemi ilə məhdudlaşmamış, həmçinin köhnə və yeni şeir məsələsinə diqqətin yönəldilməsinə gətirib çıxarmışdır.

Əlbəttə, bütün dövrlərdə forma rəngarəngliyi şeir mətnlərinin yüksək bədii ifadələrlə təqdim olunması üçün poetik axtarışların yekunu kimi səciyyələnir. Bu da təsadüfi hesab edilməməlidir, çünki bədii əsərdə qaldırılan problemin daha çevik şəkildə oxucu marağını çəkməsi, ədəbi mirasa çevrilməsi üçün forma əlvanlığının önəmi sirr deyildir. Aydın məsələdir ki, bədii yaradıcılıq prosesində formanın təkmilləşdirilməsi mahiyyətə məzmunun kamilləşməsi anlamını ifadə edir.

Forma əlvanlığını şərtləndirən amillərin mühüm bir qismi isə janr axtarışları ilə gerçəkləşir. Təsadüfi deyildir ki, ənənə və novatorluq problemini səciyyələndirərkən janr məsələsi diqqət mərkəzinə çəkilir, bir çox hallarda ədəbi-nəzəri təhlillər janr prinsipi üzrə aparılır.

Şübhəsiz ki, hər hansı bir əsərin bədii-estetik özəlliyi bilavasitə onun janrı ilə həmahəng olur. Başqa sözlə, müraciət olunan mövzu, təlqin olunan ideya, qaldırılan problemdən asılı olmayaraq bədii əsərin, o cümlədən şeirin yazılışında janr uyğunsuzluğu mətnin tamlığına, onun sənət nümunəsi kimi kamilliyinə gerçək mənada ciddi xələl gətirir.

Folklor qaynaqları və poeziyada janr axtarırları

XX yüzilin əvvəllərində Azərbaycan romantik şeirinin təmsilçiləri sırasında Hüseyn Cavidin (1882-1941) poeziyası janr müxtəlifliyi, forma rəngarəngliyi, həmçinin yazı tərzinin fərqliliyi ilə seçilməkdədir. Görkəmli ədib mövzu və problem məsələsində olduğu kimi, həmçinin yazılarının forma-şəkil baxımından yeniliyinə xüsusi önəm vermişdir.

Yaradıcılıq üslubu baxımından divan ədəbiyyatına bağlı olan Hüseyn Cavidin şərq, türkü, nəğmə kimi xalq şeiri türklərində qələmə aldığı əsərləri onun poeziyasının forma və janr əlvanlığını şərtləndirməkdədir. Ədibin bu kimi janrlara çevik münasibəti Azərbaycan ədəbiyyatında şeir dilinin xeyli dərəcədə sadələşməsinə, ərəb-fars tərkiblərindən xilas olmasına əhəmiyyətli dərəcədə təkan vermişdir. Lakin bir məsələyə diqqət yetirmək lazımdır ki, Hüseyn Cavidin qələmə aldığı şərq və türkülərin bir qismi “*klassik şeir şəkillərində yazılıb*”, şair “*klassik ədəbiyyat ənənələrindən qidalanan bu şeir formalarından məharətlə bəhrələnməklə əsərlərində rəngarəngliyi təmin etmişdir*” [9, s. 172].

Maraqlıdır ki, Hüseyn Cavid ənənəvi heca vəznində yaranan poeziyanın forma, şəkil baxımından zənginləşməsində də müstəsna xidmətlərə malik sənətkarlardan biridir. Çünki “*H.Cavidə qədər Azərbaycan şeirində heca vəzninin onikilik, ondördlük, onbeşlik, onaltılıq kimi şəkilləri onun yaradıcılıq səyləri nəticəsində yeni yaşarlılıq kəsb etdi*” [6, s. 233]. Ənənəyə daima yaradıcı şəkildə yanaşması onun şeirlərinin məzmun yeniliyini təmin etdiyi kimi, forma baxımından novatorluğunu da şərtləndirmişdir.

Şairin şifahi ədəbiyyatın ən populyar janrlarından olan qoşma türündə qələmə aldığı “*Bənim Tanrım*” şeiri istər məzmun, istərsə də forma-şəkil baxımından onun poetik yaradıcılığında əhəmiyyətli yerlərdən birini tutur.

*Hər qulun cahanda bir pənahı var,
Hər əhli-halın bir qıbləgahı var,
Hər kəsin bir eşqi, bir ilahı var,
Bənim tanrım gözəllikdir, sevgidir* [3, s. 130].

Şeirdə müəllifin öz tanrısının gözəllik, sevgi olduğunu orijinal poetik tərzdə ifadə etməsi əsərin ideya-estetik təməlini şərtləndirir. Şübhəsiz ki, şeirin aşiq poeziyasının yaygın formalarından olan qoşma janrında qələmə alınması onun dil-üslub sadəliyini təmin etmişdir.

*Gözəl sevimlidir, cəllad olsa da;
Sevgi xoşdur, sonu fəryad olsa da;
Uğrunda bənliyim bərbad olsa da,
Son dildarım gözəllikdir, sevgidir* [3, s. 130].

Hüseyn Cavidin “Çoban türküsü” şeiri də qoşma janrında qələmə alınmış mü-kəmməl bədii örnəklərdən biridir. Şifahi xalq şeirinin bədii özəlliklərini əks etdirən bu yazı yalnız şairin yaradıcılığında deyil, bütövlükdə dövrün poeziyasında diqqəti çəkən nümunələrindən biri kimi dəyərləndirilə bilər.

*Açmasın çiçəklər, gülməsin güllər,
Ötüşməsin şirin dilli bülbüllər,
Dərdim çoxdur, ellər, ellər, ay ellər!
Yar-yar deyib gecə-gündüz ağlarım [3, s. 74].*

Bəhs olunan dövrün poeziyasında janr özünəməxsusluğu baxımından Abbas Səhhətın (1894-1918) “Ninni” adlı şeiri də diqqəti çəkir. Ananın dilindən körpəsinə müraciətlə yazılmış bu şeir sadəcə övlad sevgisini ifadə edən poetik düşüncə ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda, sosial dəyər və məzmun daşıyır.

*Yavrum, uyu! Quzum uyu! Ağlama,
Yaralıdır köksüm, bir də dağlama.
Annənə bir az da olsa şəfqət et,
Xəstə yavrum, yetər bunca, rahat et [17, s. 83].*

Abbas Səhhətın uşaq əsərləri içərisində xüsusi yer turtan “Ana və oğul” şeiri altılıq türündə qələmə alınmışdır. Ananın övladına nəsihəti səpkisində yazılan şeirin mövzusu, üslub sadəliyi kimi, poetik ritmi və ahəngi də diqqəti çəkməkdədir.

*Gün çıxıb dağü daşa nur səpər,
Hamı dünyada çalışmağı sevər.
Hərə bir səmtə gedər əhli-hünər.
Ana övladına şəfqətlə deyər:
Yatma bu payədə rahat, açocuq!
Etmə tənbəlliyi adət, a çocuq! [17, s. 157].*

Abbas Səhhətın qələminə məxsus “Cücələr”, “Quşlar” adlı şeirlər uşaq nəğməsi kimi düşünülmüş təkrarsız poetik nümunələrdəndir. Oynaq, ahəngdar, sadə üslubda yazılmış şeirlərin ayrı-ayrı tədqiqatlarda uşaq ədəbiyyatının kamil örnəklərindən biri kimi dəyərləndirilməsi təsadüfi deyildir.

*Cücələrim bəzəklidir,
Bəzəklidir, düzəklidir,
Sarı, çil-çil, hər rənglidir
Yeyər, içər cücələrim,
Doyub qaçar cücələrim [17, s. 158].*

Şairin “Quşlar” şeiri də bənzər poetik üslubun, eyni dəst-xəttin məhsulu kimi diqqəti cəkməkdədir. Şeirnin folklor motivlərdən yararlanaraq yazılışı onun bədii özəlliyini şərtləndirməkdədir.

*Quşlar, quşlar, a quşlar!
Qaranquşlar, a quşlar!
Cəh-cəh vurun burada,
Gah yerdə, gah yuvada. [17, s. 161].*

Abbas Səhhətin xalq şeiri tərzində qələmə alınmış “Güllərin bəhsi” əsəri forma-şəkil özünəməxsusluğu ilə şairin yaradıcılığında xüsusi yerlərdən birini tutur. Burada müəllif qızılgül, ağ zanbaq və şəbbu çiçəyinin bəhsi – mübahisəsi fonunda maraqlı, yaddaqalan poetik dialoq, bədii lövhə yaratmışdır. Forma baxımından Füzulinin “Meyvələrin söhbəti” əsərini xatırladan bu şeirdə müəllif alleqorik səpkidə hər bir çiçəyi öz dili ilə danışdırmış, onların fərqli keyfiyyət cizgilərini aşkarlamağa çalışmışdır.

XX yüzilin əvvəllərində Azərbaycan poeziyasında Əhməd Cavadın (1892-1937) xalq şeiri üslubunda yazdığı əsərləri, xüsusilə bayatı, qoşma və gəraylıları bədii sənətkarlıq baxımından diqqəti cəkir. Şairin müraciət etdiyi xalq şeiri şəkilləri içərisində sayca bayatılar çoxluq təşkil etməkdədir. Lakin şairin qələminə məxsus olan bayatıların 1977-ci ildə “Elm” nəşriyyatı tərəfindən buraxılan “Bayatılar (XVII-XX əsrlər)” kitabında onun tərəfindən Zaqatala və Balakəndə toplanıldığı qeyd olunmuşdur. Əslində isə bu bayatılar ənənəvi folklor nümunələri kimi dəyərləndirilən toplama materialları deyil, Əhməd Cavadın müxtəlif illərdə özünün qələmə aldığı əsərlərdir. Əlbəttə, bayatılarla tanış olduqca istər onların məzmunu, istərsə dil-üslub, istərsə də forma-sənətkarlıq xüsusiyyətləri bunu çətinlik cəkmədən aşkarlamağa imkan verir.

*Bir cüt quş var gül üstə,
Bir cüt göz var yol üstə.
Tanrım, məni öldürmə,
Toyum vardır il üstə! [2, s. 157].*

Əhməd Cavadın qələminə məxsus, çeşidli dövrələrin məhsulu olan “Səhər-səhər”, “Olmaz”, “Mən tapmışam”, “Dönür”, “Bir gün”, “Şükriyyə üçün”, “Qurban olduğum”, “Gəncədən gəlirəm”, “Gəlin”, “Yaralı quş”, “Sən”, “Qaldı”, “Dan ulduzu”, “İmdad”, “Axşamlar”, “Yazıq” qoşmaları, “Gözüm gördü, könlüm sevdi”, “Qaldı”, “Beşik”, “Nə gördümsə”, “Mayıs”, “Aşıqın dərdi”, “Çırpınırdın Qara dəniz” adlı gəraylı janrında yazılmış şeirlər yalnız onun yaradıcılığının deyil, ümumən XX yüzilin əvvəllərində Azərbaycan poeziyasının kamil bədii nümunələri kimi dəyərləndirilməkdədir.

Qeyd edək ki, olan aşiq ədəbiyyatı şairin şeirlərinə ciddi təsir göstərmişdir. Müəllifin Şəmkirli Hüseynə bənzətmə kimi qələmə aldığı “Səhər-səhər” rədifli şeiri dil-üslub sadəliyi, fikrin aydın, sərrast şəkildə ifadə tərzilə seçilməklə onun digər əsərlərindən seçilir.

*Güllərin üstündə parlayan şəhdi,
Qəlbimdən keçənlər nə sər in mehdi!
Gözümə görükən qövsü-qüzehdi,
Hicran qubarını sil səhər-səhər! [2, s. 25].*

Əhməd Cavadın Yəhya bəy Dilqəmə oxşatma tərzində yazdığı “Olmaz” rədifli qoşması şairin fərdi üslubuna uyğun eyni bədii ovqat və poetik ahəng sərgiləməkdədir. Burada məzmun dərinliyi ilə yanaşı, forma-şəkil özünəməxsusluğu da diqqəti çəkir.

*Göydə şimşək kimi çaxdım, ölmədim,
Özümlü yandırır bəxşdım, ölmədim!
Yoluna, izinə baxdım, ölmədim,
Məcnunu bir belə sındırmaq olmaz! [2, s. 24].*

Diqqətəlayiq cəhətlərdən biri budur ki, Əhməd Cavad ənənəvi qoşma janrının poetik qəlib və ölçülərinə olduğu kimi əməl etməmiş, bəzi hallarda ənənəvi şəkllə novator çalarlar gətirmişdir. Belə ki, şairin bəzi qoşmalarında ilk bənddən öncə şeirin əsas ideyasını əks etdirən qoşa misraya təsadüf olunur. Müəllifin “Yaralı quş”, “İmdad” və digər şeirləri bu baxımdan diqqəti çəkir. Örnək üçün “Yaralı quş” şeirinə diqqət yetirək:

*Yaralıdır könlüm quşu, yaralı,
Yaralandı yazıq şair olalı!*

*Bir dərinlikdə ki, hər düşən çıxmaz,
Qurtulm aq istəyir, qanad yaramaz!
İmdadına gələn ümidindən az,
Yaralıdır könlüm quşu, yaralı! [2, s. 101].*

Əhməd Cavadın sonralar ona populyarlıq qazandırmış “Gözüm gördü, könlüm sevdi” şeiri isə gəraylı janrında yazılmış orijinal, bənzərsiz bədii örnəklərdən biri kimi diqqəti çəkir. Sevimli həyat yoldaşı Şükriyyə xanıma həsr etdiyi bu şeir ədibin xalq şeiri tərzində qələmə aldığı digər əsərlər kimi sadə, aydın bir dildə yazılmışdır:

*Batum əski Qız qalası,
Batum yurdun göz qalası!*

*Xaqanımın öz qalası,
Səndə doğub Şükriyyəm, hey! [2, s. 29].*

Əhməd Cavadın şərqî janrında jazdığı əsərlər də poetik özünəməxsusluğu ilə maraq doğurur. Onun “Balalarım”, “Oyan” adlı şeirləri bu şeir türünün bənzərsiz nümunələri kimi dəyərləndirilə bilər. Şairin şərqilər içərisində uşaqlar üçün yazdığı “Balalarım” rədifli poetik örnək daha çox seçilir. Şərqî janrına xas olan oynaqlıq, ahəngdarlıq bu şeirdə özünü büruzə verir.

*Toplayıb bir dəstə çiçək
Di gəlin məktəbə gedək.
Tənbəlliyə lənət edək,
Oldu bahar gülə-gülə!
Gəldi bahar gülə-gülə! [2, s. 29].*

Əhməd Cavadın ikilik, üçlük, dördlük səpkisində yazdığı əsərləri də xalq şeiri şəkilləri tərzindədir. Bu şeirlərdə müəllif daha çox obrazlı fikrin sərrast şəkildə ifadəsinə çalışmışdır. Şairin beşlik səpkisində yazdığı şeirlərinin diqqəti cəkmək məqamlarından biri hər bəndin ikinci misrasının sonda təkrarlanmasıdır. Şübhəsiz ki, bu forma müəllifin poetik yaradıcılığına məxsus yeniliklərdən biri kimi səciyyələndirilə bilər.

*Deyirlər, gözəllik gəldi-gedərdir,
Gözəllik odur ki, duyana olsun!
Gözəllik odur ki!.. Yoxsa, hədərdir,
Başını bu yolda qoyana olsun!
Gözəllik odur ki, duyana olsun! [2, s. 36].*

Yaradıcılığının sonrakı dövrlərində də Səməd Vurğunun əsərlərində bu şeir şəklinə çevik şəkildə müraciət olunmuşdur ki, bütün bunlar şairin davamlı olaraq folklordan qaynaqlandığını və yaradıcı şəkildə bəhrələndiriyini göstərməkdədir.

Poeziyada klassik ədəbi ənənə və janr müxtəlifliyi

Azərbaycan poeziyasında XX əsrin əvvəllərində ədəbi ənənə və novatorluq problemini səciyyələndirilərkən divan ədəbiyyatından gələn poetik formalara müraciət və ondan bəhrələnmə məsələsi də diqqətdən yayınmamalıdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ötən əsrin əvvəllərində milli poeziyada divan ədəbiyyatına yönəlik janr axtarışları fərqliliyi və özünəməxsusluğu ilə diqqəti cəkməkdədir. Bu özünəməxsusluq bir də onunla səciyyələnir ki, maarifçi-realist və romantik poeziyadan fərqli olaraq tənqidi-realist üslubda yazılan şeirlərdə ənənəvi divan ədəbiyyatı janrlarına

müraciət olunması novator səslənir və qələmə alınan əsər dərhal oxucu marağını cəlb edir.

XX yüzilin əvvəllərində Azərbaycan poeziyasında maarifçi-realist, tənqidi-realist və romantik təmayüllü şairlərin klassik lirikadan bəhrələnərək istifadə etdikləri şeir şəkilləri sırasında qəzəl, qəsidə, qitə, rübai, mərsiyə, fəxriyyə, təxmis, təzmin və digər janrlar üstünlük təşkil etməkdədir. Lakin bir məsələyə diqqət yetirilməlidir ki, hansı ədəbi məktəbə mənsub olmalarına baxmayaraq ayrı-ayrı sənətkarların qələm sahiblərinin əksər hallarda divan şeiri janrlarına yaradıcı şəkildə yanaşdığı duyulur.

Mirzə Ələkbər Sabir, Məhəmməd Hadi, Mirzə Əli Möcüz, Abbas Səhhət, Əli Nəzmi, Əliqulu Qəmküsar, Hüseyn Cavid, Cəfər Cabbarlı, Əhməd Cavad, Abdulla Şaiq, Əldülxaliq Cənnəti, Səid Səlməsi, Səməd Mənsur, Bayraməli Abbaszadə və digər şairlərin poetik irsinin nəzərdən keçirilməsi göstərir ki, adı çəkilən sənətkarların hər biri divan ədəbiyyatı şəkillərinə müraciət etmiş, klassik lirikadan özünəməxsus şəkildə bəhrələnmiş, əksər hallarda təqlidçilikdən uzaq olmağa çalışmışlar. Bu proses təsadüfi səciyyə daşımamış, bir çox sənətləri bütün yaradıcılığı boyu müşayiət etmişdir.

XX əsrin əvvəllərində maarifçi-realist poeziyanın təmsilçilərindən olan Abdulla Şaiqin poetik axtarışlarının geniş oxucu kütlələrinin diqqətini cəlb etməsinin əsas səbəbi millət sevgisi ilə bağlıdır. Xalqın maariflənməsi yolunda böyük fədakarlıq göstərən ədibin zəngin yaradıcılıq yolu bu qənaətə gəlməyə əsas verir. Ümumiyyətlə, oxucuların qəlbinə nüfuz etmə cəhdi şairin yalnız maarifçi realist səpkidə yazdığı əsərlər üçün deyil, bütün yaradıcılığı üçün səciyyəvi məziyyət kimi təzahür edir.

Abdulla Şaiqin “Şəklində” rədifli şeiri qəzəl janrında qələmə alınmışdır. Şair burada başlıca olaraq ictimai problemlərə diqqəti yönəltməyə çalışmış, öz dövrünün kədərli mənzərəsini, “qəlbimi dəlməkdə tiği-istibdad”ın acılarını canlandırmaq məramı izləmişdir.

*Uzaqda dalğalanan, parlayan geniş qumsal
Görünmədə gözümə bir sərab şəklində.*

*Ümid, yəs arasında yuvarlanan könlüm
Sızıldıyor sınıq bir rübab şəklində [18, s. 31].*

Araşdırmaya cəlb olunan dövrün poeziyasında qəzəl janrına müraciət edən müəlliflərdən biri də Hüseyn Caviddir. Professor Himalay Ənvəroğlunun qənaətinə, “H.Cavid ənənəvi şeir şəkillərinə yaradıcı yanaşan novator şairdir. O, bəzi şeir formalarının quruluşunu özəl şəkllə salaraq bədii ideyanın gerçək ifadəsi üçün yeni imkanlar açır” [6, s. 228].

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan poeziyasında mərsiyə janrında da xeyli sayda poetik nüsxələr ərsəyə gətirilmişdir. Belə ki, dövrün bir çox qələm sahibləri, o cümlədən Abdulla Şaiq, Məhəmməd Hadi, Mirzə Ələkbər Sabir, Abbas Səhhət,

Əhməd Cavad və başqaları bu janra müraciət etmiş, dəyərli sənət örnəkləri ərsəyə gətirmişlər.

Abdulla Şaiqin “Mərhum Sabir əfəndiyə” şeiri M.Ə.Sabirin vəfatı münasibətilə qələmə alınmışdır. Məsnəvi tərzində yazılan və ənənəvi mərsiyələrdən seçilən şeirdə ədib öz şair həmkarının vaxtsız ölümünə acıyır, onun dərdlərinə həmdəm olmağa çalışır.

*Açmada şimdi pək yaşıl güllər,
Çəkdi amma bu yolda, ah, nələr?
Səni həp dərd, möhnət inlətdi,
Səni kor millətin vərəmlətdi!.. [18, s. 43].*

Məhəmməd Hadinin ənənəvi mərsiyə janrından xeyli dərəcədə seçilən “Mücahidi-millət Həsən bəyin ruhuna ithaf” və “Ədibi-şəhir Həsən bəyin ruhuna ithaf” adlı şeirləri də ənənədən yaradıcı şəkildə bəhrələnmənin diqqətəlayiq örnəklərindəndir. Hər iki şeir böyük maarifçi Həsən bəy Zərdabinin vəfatı münasibətilə qələmə alınmışdır.

*Girdi məzara görmədi məsud millətin,
Təbavəri-təhəmmül olub çox müsibətə,
Tabü-təvanı qalmayıb artıq əziyyətə [7, s. 81].*

Akademik İsa Həbibbəyli Məhəmməd Hadinin bədii üslubunun novator, yenilikçi xüsusiyyətlərini onun ədəbi mövqeyi ilə paralel şəkildə səciyyələndirərək yazır: “Bütün bənzərsiz cəhətləri, özünəməxsusluqları ilə bir sırada Hadi şeiri klassik lirikadan yeni şeirə keçidə hazırlıq baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir” [8].

Əhməd Cavadın da yaradıcılığında mərsiyə janrına ara-sıra təsadüf olunur. Şairin 1912-ci ildə Abdulla Surun vaxtsız vəfatı münasibətilə qələmə aldığı “Mərsiyə” və “Mirzə Abdulla (Sur) Məmmədzadə” şeirləri bu baxımdan janrın özünəməxsus örnəklərindən biri kimi dəyərləndirilə bilər.

*Cavan öldün, dünyadan kam almadın,
Çox çalışdın, zəhmətdən heç doymadın.
Əfsus ki, fikrinə nail olmadın,
Ağla qardaş! Ağlamalı günündür! [2, s. 26].*

Bəhs olunan dövəmdə Azərbaycan poeziyasında mərsiyə janrına ən çox müraciət edən şairlər içərisində Əbülhəsən Racinin yaradıcılığı xüsusi yer tutur. Məhz bu səbəbdən o, milli ədəbiyyat tarixində mərsiyə şairi kimi tanınmaqdadır. Lakin haqqında yetərinə araşdırılma aparılmadığından onun bədii yaradıcılığı ədəbi ictimaiyyətə tanınılmamışdır. Əbülhəsən Racinin mövzusu islam tarixindən, xüsusilə Kərbəla faciələrindən alınan xeyli sayda mərsiyəsi vardır. Lakin onun mərsiyələri ənənəvi mövzuda yazılan mərsiyələrdən xeyli dərəcədə seçilir. Belə ki, Ə.Racinin

mərsiyələrində Kərbəla hadisələrinə bir şair kimi özünün münasibəti bədii təcəssümünü tapmışdır.

*Tofviqui-Xudadan bu könül mürği-tər istər,
Səhni-səməni Kərbübalada güzər istər* [15, s. 90].

Bütövlükdə Ə.Racinin mərsiyələrində şəhadət başlıca olaraq sədaqət, əhdə və fanın sübutu anlamında dərk olunur. Bu mənada Ə.Raci islam tarixində baş vermiş hadisələrə sosial məzmun verməyə çalışmış və bir çox hallarda buna nail olmuşdur. “Şair yeri gəldikcə müəyyən məsələlərə öz münasibətini bildirir, insanın yaradılış qayəsini, açmağa çalışır, bu zaman dövrünün mövcud dini-elmi görüşlərinə istinad edir” [12, s. 153]. Bütün bu amillər şairin mərsiyələrinin sosial siqlətini xeyli dərəcədə artırmış olur.

*Hər nə ki, zülmü sitəm etdi sənə əhli-cəfa,
Tab edib cövrü cəfaya birbəbir oldun riza,
Hansı aşiq sən kimi, ey padişahi-Kərbəla,
Birbəbir məşuqəsinin imtəhanından keçər?* [15, s. 83].

Bütün bunlar Ə.Racinin Azərbaycan poeziyası tarixində mərsiyə janrının ən qüdrətli nümayəndələrindən biri olduğunu sübut edir. Şairin bu sahədəki istedadı görkəmli Azərbaycan ədəbiyyatşünası Firudin bəy Köçərli tərəfindən də yüksək qiymətləndirilmiş, onu Dəxildən sonra ən böyük növhəxan hesab etmişdir. Böyük maarifpərvərin fikrincə, “Racinin növhələrində olan təsir çox rövşəxanların mərsiyələrindən artıqdır” [13, s. 374].

Azərbaycan tənqidi-realist poeziyasının görkəmli nümayəndələri olan Mirzə Ələkbər Sabir, Əli Nəzmi, Əliqulu Qəmküsar, Mirzə Əli Möcüz və digər sənətkarların poetik əsərlərinin janr və forma məsələləri müstəvisində nəzərdən keçirilməsi onların bu sahədə ciddi yaradıcılıq axtarışları apardığını, müraciət etdikləri mövzuları yüksək bədii səviyyədə oxuculara təqdim etmə üsullarını, mətnin təsir və təlqin gücünü nəzərə aldıklarını düşünməyə imkan verir. Başqa sözlə, adı çəkilən şairlərin yaradıcılıq irsində mövzu və problemlə yanaşı, janr və forma özəlliyinə xüsusi diqqət yetirildiyi aşkar şəkildə müşahidə olunmaqdadır.

Dövrün poeziyasında tənqidi-realist təmayüllü poeziyasında qəzəl, təxmis, təzmin, fəxriyyə, təziyanə, müxəmməs, növhə və digər janrlarda bədii örnəklərin yaradılması diqqəti çəkir. Əlbəttə, bu şeir tiplərinin hər biri üzərində ətraflı dayanmaq, onların təfərrüatlı təhlilini vermək imkan xaricindədir, həmçinin tədqiqatımızın məqsəd və vəzifələrinə də daxil deyildir. Ona görə də səciyyəvi məqamlara toxunulmaqla kifayətlənilmişdir.

XX yüzilin əvvəllərində milli ədəbiyyatda maarifçi realizmin güclənməsi, sözün geniş mənasında satiranın inkişafı ilə səciyyələnir. Lakin onu da vurğulamaq lazımdır ki, bəhs olunan dövəmdə yaranmış “bir çox satirik şeirlər forma

baxımından klassik lirika janrlarının poetik strukturunda olsalar da, məzmunca tamamilə fərqli mahiyyət daşıyır” [11, s. 39].

Diqqəti çəkən məqamlardan biri də bəzi əsərlərin bənzətmə səpkisində təqdim olunmasıdır. Ümumiyyətlə, ötən əsrin əvvəllərində poeziyada bənzətmələrin yaygınlığı sosial mühitin diqtəsi və bu kontekstdə ədəbi meyarların dəyişimi ilə şərtlənir.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan tənqidi-realist şeirində janr axtarışları ilə bağlı mülahizələr yürüdərkən daha çox diqqəti M.Ə.Sabirin yaradıcılığı çəkir. Divan şeiri tərzində yazıb-yaradan digər şairlər kimi M.Ə.Sabirin də eyni səpkili əsərlərində ənənəvi təşbehlər, obrazlar, zamanı keçmiş bədii təsvir və ifadə vasitələri, vəzn və qafiyə sistemi aparıcı yer tutmaqdadır. Bütövlükdə şairin qəzəllərində M.Füzuli ədəbi məktəbi və S.Ə.Şirvaninin təsiri bu və ya digər şəkildə duyulmaqdadır. Əlbəttə, böyük istedad sahibi olduğu üçündür ki, M.Ə.Sabirin ənənəvi şeir tərzində, divan üslubunda yazdığı əsərlər də orijinallığı, bənzərsizliyi, təkrarsızlığı ilə dövrünün digər qələm sahiblərinin yaradıcılıq axtarışlarından seçilir.

M.Ə.Sabirin əsərlərini janr baxımından təhlil obyektinə çevirərkən onun müxtəlif səciyyəli təxmislərinə də diqqət yetirilməsinə ehtiyac duyulur. “Yaxın Şərq, o cümlədən də Azərbaycan şeirinin işlək formalarından olan təxmislərə müraciəti onun ənənəyə bağlılığını göstərməklə yanaşı, yaradıcılığının novatorluğunu da üzə çıxarır. Şairin “Abdulla Cövdətin əşarını təxmis” şeiri istər bədii sənətkarlıq, istərsə də orijinalın ritm və ahənginə uyğunluq baxımından seçilir.

*Əcəb, kəşfi-niqab etməzmi yarım ruyi-ziybadən,
Ziyaləndirməz afaqı füruği-ələmaradən?
Nə vəqt ol sübhü-safım ayrılır bəs leyli-yəldadən?
“Yolunda bin həqiqət verdiyim bir şanlı röyadən
Qalan pişaniyi-ömrümdə bir nabud kövkəbdir” [16, s.55].*

Örnekdən göründüyü kimi, şeirin ilk üç misrası orijinal, son beyti isə təxmis edilmişdir. Şübhəsiz ki, M.Ə.Sabirin divan ədəbiyyatında geniş yayılmış təxmis janrına müraciəti şairin öz ideya-estetik görüşlərini yaymaq üçün daha münasib forma axtarışı ilə bağlıdır.

Mirzə Ələkbər Sabirin poeziyasında müəllifin müraciət etmiş olduğu janrlardan biri də təzmindir. Şairin “Eydi mövludi-nəbi” adlı şeiri bu janrın kamil nümunələrindəndir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ədəbi janr kimi təzminin əsas poetik xüsusiyyəti hər hansı şairdən alınmış beytin və ya misranın forma-məzmun baxımından yazılan şeirin ölçülərinə uyğun olmasıdır. M.Ə.Sabirin yuxarıda bəhs olunan şeiri aşağıdakı beytlə başlayır:

*Həmdülillah ki, bizə şamil olub lütfi-xuda,
Bu mübarək günü dərk etməyə ömr etdi vəfa [16, s. 59].*

Bilindiyi kimi, Mirzə Cəlilin redaktorluğu ilə “Molla Nəsrəddin” dərgisinin nəşrindən sonra M.Ə.Sabirin yaradıcılığında önəmli dönüş yaranmış və o qısa bir dönmə ərzində milli ədəbiyyat tarixində mühüm yer tutacaq dahiyənə əsərlər yaratmışdır. Onu da xatırladaq ki, araşdırmaların əksəriyyətində doğru olaraq M.Ə.Sabirin yaradıcılığına bu prizmadan yanaşıldığından yazılan mülahizələri təkrarlamağa lüzum yoxdur.

Əli Nəzminin “Qəzələ bənzətmə” şeiri ənənəvi qəzəl janrının satirik məzmununda təqdimi ilə müşayiət olunan bədii nümunələrdən biri kimi dəyərləndirilə bilər. Xatırladaq ki, şairin bu formaya müraciəti, yalnız bəhs olunan əsəri ilə məhdudlaşmır.

*Güləndə özgüləri, ağlayır müsəlmanlıq,
O yanda xəndə, bu yan hay-hay ilə doludur* [14, s. 108].

Şübhəsiz ki, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan satirik poeziyasında bu forma yeni deyildi. Belə ki, M.Ə.Sabirin bu səpkili əsərlərindən yuxarıda ətraflı şəkildə bəhs olunmuşdur. Bununla belə, özünəməxsus dəst-xəttə və yazı tərzinə malik olması Əli Nəzminin klassik divan ədəbiyyatı janrına yeni çalarlar gətirdiyini göstərməkdədir.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan tənqidi-realist poeziyasında müraciət olunan janrlar içərisində fəxriyyə janrında yaranan poetik örnəklər də müəyyən yer tutur. Araşdırılan dövrdə fəxriyyə janrında yazılmış bir sıra örnəklər mövcud olsa da, bunların içərisində Mirzə Ələkbər Sabirin məşhur “Fəxriyyə” şeiri populyarlığı ilə daha çox diqqəti cəkməkdədir.

*Hərçənd əsirani qüyudati-zəmanız,
Hərçənd düçarani-bəliyyati-cəhanız,
Zənn etmə ki, bu əsrdə avareyi-nanız,
Əvvəl nə idiksə, yenə biz şimdi həmanız...
Turanlılarız, adiyi-şügli-sləfiz biz!
Öz qövmümüzün başına əngəlkəlfiz biz!* [16, s. 123].

Mirzə Ələkbər Sabirin Azərbaycan poeziyasının təkrarsız poetik incilərindən biri kimi dəyərləndirilən bu əsəri əslində Əbdülxaliq Cənnətinin “Füyuzat” dərgisinin 7 avqust 1907-ci il tarixli 24-cü sayında dərc olunmuş eyni adlı şeirinə cavab kimi qələmə alınmışdır. Ə.Cənnətinin bəhs olunan şeirinin ilk bəndi aşağıdakı kimidir:

*Hərçənd düçari-mihəni-əhli-cəfayız,
Hərçənd bu əyyamda pabəndi-bəlayız,
Ey xar görən bizləri, bizlər nücabayız,
Meydani-həmiyyətdə ələmdari-vəfayız,
Turanlılarız, sahibi-şənü şərəfiz biz!
Əslafımızın nayibi xeyrül-xələfiz biz!* [5, s. 72-73].

Göründüyü kimi, Mirzə Ələkbər Sabir öz müasiri olan Əbdülxaliq Cənnətinin ciddi səpkidə qələmə aldığı “Fəxriyyə” əsərinə tamamilə əks müstəvidə yanaşmış – parodiya şəklində nəzirə-cavab yazmışdır. Ümumiyyətlə, daha çox lirik ədəbiyyat üçün səciyyəvi olan fəxriyyə janrı M.Ə.Sabirin qələmində satirik məzmun alaraq özünəməxsusluq qazanmışdır. Ədibin poetik novatorluğunu, yenilikçi təfəkkürünü şərtləndirən məqamlardan biri də məhz bununla səciyyələnir.

Mirzə Ələkbər Sabirin ustalıqla yazılmış “Fəxriyyə” şeirinin dərin sosial məzmunu, ideya-estetik yükü, düşündürücülüüyü şairin bədii təfəkkürünün son dərəcə geniş və hüdudsuz olduğunu sərgiləyir. Çünki burada yalnız Azərbaycan türklərinin deyil, bütövlükdə Türk dünyasının uzaq tarixdən başlayaraq günümüzə qədər davam etməkdə olan problemləri yüksək poetik səviyyədə ümumiləşdirilir.

Akademik Nizami Cəfərov bu iki sənətkarı müqayisə edərək yazır: “*Həm Cənnətinin, həm də Sabirin “Fəxriyyə”si meydana çıxanda Azərbaycanda və ümumən türk dünyasında türkçülük ideologiyası geniş miqyasda yayılmaqda, xüsusilə dövrün ziyalılarının təfəkküründə milləti gerilikdən xilas edəcək möhtəşəm bir proqramın ideya əsasını təşkil etməkdə idi*” [4]. Məhz bu səbəbdən hər iki sənətkarın əsərində Türk dünyasının tarixinə ekskurs edilmiş, lakin yaşanılan tarix fərqli rakurslardan dəyərləndirilmişdir. Bütün bunlara baxmayaraq “Fəxriyyə” şeiri “*M.Ə.Sabirin şah əsərlərindən biri olduğu kimi, Ə.Q.Cənnətinin də şah əsərlərindən biri, demək olar ki, birincisidir*” [4].

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan satirik poeziyasının janr baxımından inkişafında M.Ə.Möcüzün xidmətləri də danılmazdır. O, M.Ə.Sabiri özünə ustad hesab etmiş və şairin bir sıra əsərlərinə nəzirələr yazmışdır. Bütövlükdə M.Ə.Möcüz qəzəl, taziyanə, bayatı, gəraylı, deyişmə və başqa janrlarda müraciət etmişdir. Şairin əsərlərinin xeyli hissəsi məsnəvi tərzində qələmə alınmışdır.

XX yüzilin əvvəllərində romantik üslubda yazıb-yaradan Azərbaycan şairlərinin klassik lirikadan gələn poetik şeir şəkilləri içərisində qəzəl, rübai, müstəzad, növhə, mərsiyə və digər janrlara müraciət etdikləri diqqəti çəkir. Şübhəsiz ki, bəhs olunan dövəmdə qəzəl janrına müraciət əsrin ictimai-siyasi ab-havası ilə uyuşmurdu. Xüsusilə, maarifçi realist və satirik üslubda yazıb-yaradan sənətkarlar bu janra nadir hallarda üz tuturdular. Bununla belə, ədəbi prosesdə qəzəl janrında poetik örnəklərin müəyyən işləklilik qazanması da diqqətdən yayınmamalıdır. Bu isə bir tərəfdən klassik ədəbi ənənəyə bağlılıqdan qaynaqlanırsa, digər tərəfdən romantizm ədəbi cərəyanının prinsiplərindən irəli gəlirdi.

Divan ədəbiyyatı janrları içərisində, şübhəsiz ki, qəzəllər aparıcı yerlərdən birini tutmuş, uzun əsrlər poeziyanın aparıcı janrlarından biri kimi bədii düşüncəyə hakim olmuşdur. Hüseyn Cavidin qəzəl janrında yazdığı örnəklər Azərbaycan türkcəsi ilə yanaşı, həmçinin farsca qələmə alınmışdır. Şairin qəzəl janrına müraciət etməsi, bu şeir türündə əsərlər yaratması onun divan ədəbiyyatı ənənələrinə bağlılığını göstərir. Hüseyn Cavidin yazdığı qəzəllər əsas etibarilə aşiqanə mövzudadır. Müəllifin fars dilində qələmə alınmış qəzəllərindən biri isə vətən mövzu-

sundadır. Onu da xatırlatmaq lazımdır ki, şairin qəzəlləri ənənəvi divan şeiri örnəklərindən dil, üslub və janr özəllikləri baxımından o qədər də seçilmir.

*Bana anlatma ki, eşq, aləmi-sevda nə imiş?
Bilirim bən səni, get! Hər sözün əfsanə imiş.
Get, gülüm, get, gözəlim! Başqa bir aşiq ara, bul!
Duydum artıq sənin eşqindəki mənə nə imiş! [3, s. 107].*

XX yüzilin əvvəllərində Azərbaycan poeziyasında klassik üslubda yaranan dörtlüklər də özünü büruzə verməkdədir. Xüsusilə, Abbas Səhhətin qələminə məxsus “Əndişeyi-rindanə” və “Rəddiye-rindanə” adlı şeirlər örnək olaraq göstərilə bilər. Bu şeirləriqafiyə sisteminə görə rübai kimi dəyərləndirilməsə də, məzmun və üslub baxımından müəyyən qədər həmin janra bənzəyir. Bu isə şübhəsiz ki, şairin ənənəvi klassik janrlara novator tərzdə, yenilikçi prizmadan yanaşmasından qaynaqlanır. Şairin digər yazılarında da klassik ənənələrə bu səpkili yanaşmalara təsadüf olunur.

Bu dövrün poeziyasında diqqəti çəkən janrlar içərisində rübai intensiv müraciət olunan şeir şəkillərindən biridir. Türk xalqları poeziyasında XII yüzillikdən etibarən yaranmağa başlayan rübai janrında Məhəmməd Hadi, Hüseyn Cavid, Əhməd Cavad və başqa sənətkarlar dəyərli bədii örnəklər ərsəyə gətirmişlər.

Şeirlərini əsasən romantik üslubda yazan Əhməd Cavadın yaradıcılığında rübai janrında bədii örnəklərə təsadüf olunur. Şairin yaradıcılığının ilk dövrlərində qələmə aldığı rübailərin əksəriyyətinin dili ağır, anlaşılmaz söz və ifadələrlə müşayiət olunur.

*Bu qədər naleyi-cansuz edərəm rəhm eylə!
Qorx ki, ahim tutacaq vəhm qılub rəhm eylə!
Bəni nalan edərək guşənişin olmaqdan,
Bir nəticə çikamaz arz edərəm rəhm eylə! [2, s. 17].*

Təhlillərdən aydın göründüyü kimi, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan poeziyası divan şeiri ənənələrinə kifayət qədər bağlı olmuş, onun janr, forma və şəkillərindən bəhrələnmişdir. Lakin ayrı-ayrı şairlərin divan şeiri şəkillərinə müraciəti təqlidçilik, nəzirəçilik və klassik ənənəni olduğu kimi yaşatmaq məramına xidmət etməmiş, mövcud poetik qəliblərə yaradıcı şəkildə yanaşma ilə müşayiət olunmuşdur.

Bütövlükdə XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan şeiri ənənə və novatorluq kontekstində ədəbiyyat tarixinin bütün mərhələlərindən fərqli, bənzərsiz, özünəməxsus şəkildə inkişaf yolu keçmişdir. Bu özünəməxsusluq yalnız klassik ənənədən bəhrələnmə üsullarında deyil, həmçinin bədii düşüncəyə hakim olan yenilikçi təfəkkürün inkişafı ilə şərtlənir. Başqa sözlə, bəhs olunan dövrdə milli poeziyanın klassik ənənəyə söykənməsi, ondan yaradıcı şəkildə bəhrələnməsi adi səciyyə

daşınmamış, novatorluqla müşayiət olunmuş, bir çox hallarda bu məqam aparıcı istiqamət kəsb etmişdir.

Nəticə

Azərbaycan poeziyasında XX yüzilin əvvəllərində folklor və divan ədəbiyyatı ənənələri fonunda üslub çarpazlaşması qabarıq şəkildə ifadəsini tapmışdır. Belə ki, bir tərəfdən xalq şeirinin forma və janrlarına müraciət olunmuş, digər tərəfdən klassik yazılı örnəklərdən bəhrələnilmiş, bu isə bütövlükdə dövrün poeziyasını özünəməxsus poetik çalar aşılamışdır.

Dövrün poeziyasında daha çox diqqəti çəkən Mirzə Ələkbər Sabir, Abbas Səhhət, Hüseyn Cavid, Əhməd Cavad, Abdulla Şaiq və başqa ədiblərin əsərləri xalq şeiri və divan ədəbiyyatı ənənələrinin yaşadılması və ondan yaradıcı şəkildə bəhrələnməsi yönündə maraq doğurur. Bəhs olunan şairlərin divan poeziyası ilə yanaşı, xalq ədəbiyyatı şekillərinə müraciət etməsi təsadüfi sayılmamalıdır. Özəlliklə, şərq, türkü, nəğmə, qoşa, gəraylı, bayatı və başqa xalq şeiri türələrində qələmə alınan əsərlərin yaranması bunun canlı örnəyidir.

Dövrün poeziyasında diqqəti çəkən məqamlardan biri də budur ki, yaşanan ictimai-siyasi proseslər fonunda ənənəvi janrların önəmli qismi bir sıra yeni poetik keyfiyyətlər qazanmış, bu isə yazılan bədii örnəklərin folklor motivləri ilə zənginləşməklə yeni məzmun kəsb etməsi ilə şərtlənmişdir.

Bəhs olunan dövəmdə Azərbaycan poeziyasında müxtəlif ədəbi üslubların mövcudluğu mövzu, məzmun və forma baxımından rəngarəngliyə səbəb olmaqla yanaşı, xalq şeiri və divan ədəbiyyatı ənənələrindən paralel şəkildə bəhrələnməsini və nəticədə üslubların çarpazlaşmasını şərtləndirən məqamlardandır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Abid Əmin. Seçilmiş əsərlər, Bakı: Nurlan, – 2007, 262 s
2. Cavad Əhməd. Seçilmiş əsərləri, Bakı: Şərq-Qərb, – 2005, 296 s.
3. Cavid Hüseyn. Əsərləri, I cild, Bakı: Lider, – 2005, 255 s.
4. Cəfərov Nizami. Mirzə Ələkbər Sabirin “Fəxriyyə”si, “Ədəbiyyat qəzeti”, 25 aprel – 2 may 2015
5. Cənnəti Əbdülxalıq. Vətən təranəsi, Bakı: Nurlan, – 2006, 91 s.
6. Ənvəroğlu Himalay. Azərbaycan şeirinin poetikası, Bakı: Nurlan, – 2008, 385 s.
7. Hadi Məhəmməd. Seçilmiş əsərləri, Bakı: Şərq-Qərb, – 2005, 464 s.
8. Həbibbəyli İsa . Bənzərsiz sənətkarlıq nümunəsi, “Ədəbiyyat qəzeti”, 30 noyabr 2019
9. Hüseynli Hüseyn. İnsan gah bir şeytan, gah bir mələkdir, “Azərbaycan” jurnalı, 2019, № 12, s.170-174
10. Həşimli Hüseyn . XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında yeni lirik janrlar, Bakı: Elm, – 2002, 80 s.

11. Həşimli Hüseyn . “Şeypur” jurnalı və ədəbi-tarixi həqiqətlər, Bakı: Elm və təhsil, – 2017, 167 s.
12. Hüseyn Sədrəddin. Azərbaycan mərsiyə ədəbiyyatı və Əbülhəsən Racinin poetik dünyası, Bakı: Ekoprint, 2015, – 200 s.
13. Köçərli Firudin . Azərbaycan ədəbiyyatı, II cild, Bakı: Avrasiya Press, – 2005, 464 s.
14. Nazim Əli. Seçilmiş əsərləri, Bakı: Yazıçı, – 1979, 374 s.
15. Raci Əbülhəsən. Seçilmiş əsərləri, Bakı: Sabah, – 1992, 279 s.
16. Sabir Mirzə Ələkbər. Hophopnamə, II cild, Bakı: Şərq-Qərb, – 2004, 384 s.
17. Səhhət Abbas. Seçilmiş əsərləri, Bakı: Lider, – 2005, 456 s.
18. Şaiq Abdulla. Arazdan Turana, Bakı: Nurlan, – 2004, 264 s.
19. Talıbzadə Kamal. Abbas Səhhət, Bakı: Gənclik, – 1982, 271 s.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 10.04.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 24.04.2024

**Rəyçi: professor Qəribov İslam
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**